

siğini bulmak üzere gelenleri bile hoş-görü ile karşılar, onların da takdirini kazanırdı. Kitaplarında ilmî-edebî münakaşayı esas almıştır. Muhalliflerine cevap verirken onları küçük düşürecek bir üslup kullanmamış, sadece doğrunun ortaya çıkmasını amaçlamıştır.

Eserleri. 100'e yakın eseri bulunduğu belirtilen Kâsimî'nin belli başlı eserleri şunlardır: 1. *Meḥâsinü't-te'vîl**. On yedi ciltlik bir Kur'an tefsiri olup Muhammed Fuad Abdülbâkî'nin tahkikiyle neşredilmiştir (Kahire 1376/1957; Beyrut 1398/1978). 2. *İrşâdül-ḥalk ile'l-ʿameli bi-ḥaberi'l-berk* (Dimaşk 1329). Eserde kazâî meselelerde telgrafla amel etmenin cevazı tartışılmıştır. 3. *Evâmiru mühimme fi işlâhi'l-kazâ'iş-şer'î* (Dimaşk, ts.). Osmanlı mahkemelerinin islahına yönelik teklifler çerçevesinde Hanefî mezhebinin dışındaki mezheplere göre de hüküm verilebileceği üzerinde durulmuştur. 4. *Mecmû'atü ḥuṭab* (Dimaşk 1325). Eserde Hz. Peygamber'le ashabın ve bazı âlimlerin hutbelerinden örnekler bir araya getirilmiştir. 5. *Cevâmî'u'l-âdâb fi ahlâkı'l-encâb* (Mısır 1926). Genel anlamda bir ahlâk kitabı olup eserde parlamenterlerin uyması gereken kurallara da ahlâkî açıdan ele alınmıştır. 6. *Delâ'ilü't-tevhîd*. Bir girişle dört bölümde meydana gelen eserin giriş kısmında bilgi kaynağı olarak akıl ve akli tefekkürün önemine temas edildikten sonra birinci bölümde Allah'ın varlığı, ikinci bölümde yaratıcı ile kâinat arasındaki münasebet, üçüncü bölümde materyalizmin tenkidi ve din-ilim ilişkileri, sonuncu bölümde de nübüvvet konuları ele alınmıştır. Yeni ilm-i kelâm devri ürünlerinden sayılan ve ilmî bir değer taşıyan eserin iki baskısı tesbit edilmiştir (Dimaşk 1330; Beyrut 1405/1984). 7. *Şerefü'l-esbât* (Dimaşk 1331). Eserde ne-sebin şerefine baba tarafından olduğu gibi anne tarafından da intikalinin mümkün olduğu üzerinde durulmuş, müellif bu eseriyle anne tarafından seyyid* olduğunu ispat etmeye çalışmıştır. 8. *Fetâvâ mühimme fi ş-şer'ati'l-İslâmiyye* (Muhammed Abduh'la birlikte, Kahire 1331). Osmanlı şeyhülislâmlarının ihtiyaç karşısında dört mezhebin hangisine göre hüküm verilebileceğine dair fetvalarını ihtiva etmektedir. 9. *el-Fetvâ fi'l-İslâm*. Daha çok müftü ve hâkimler için yazılmış bir usul kitabı olup eserde fetva, müftü ve müsteftî ile ilgili konular işlenmiştir. Müftülerin matematik bil-melerinin zarureti üzerinde de duran

kitap önce Dimaşk'ta (1329), daha sonra da Muhammed Abdülhakîm el-Kâdî'nin tahkikiyle Beyrut'ta (1406/1986) neşredilmiştir. 10. *Mezâhibü'l-A'râb ve felâsifetü'l-İslâm fi'l-cin* (Dimaşk 1328). Larousse ve *Encyclopaedia Britannica*'daki "Cin" maddesinin Arapça'ya tercümesidir. 11. *Mev'izatü'l-mü'minîn min İhyâ'i 'ulûmü'd-dîn* (Kahire 1331). Gaz-zâlî'nin *İhyâ'ü 'ulûmü'd-dîn* adlı eserinin iki cilt halinde özetidir. Kitap Ali Özek tarafından *Zübdetü'l-İhyâ* adıyla Türkçe'ye tercüme edilmiştir (İstanbul 1973). 12. *Naḳdün-neşâ'ihî'l-kâfiye 'alâ ta'dili Mu'âviye* (Dimaşk 1328). Muhammed b. Akîl'in *Kitâbü'n-Neşâ'ihî'l-kâfiye 'an tevellî Mu'âviye* adlı eserine reddiyedir. 13. *Ḳavâ'idü't-tahdîş min fûnûni muṣṭalaḥil-ḥadîş*. Hadis usulüne dair bir eser olup Muhammed Behcet el-Baytâr'ın tahkikiyle neşredilmiştir (Dimaşk 1352; Kahire 1380/1961).

Kâsimî'nin bunların dışında *el-Ecvi-betü'l-merdıyye* (Dimaşk 1326); *el-İsrâ' ve'l-mi'râc* (Dimaşk 1331); *el-Evrâdü'l-me'sûre* (Beyrut 1320); *Târîḫü'l-Cehmiyye ve'l-Mu'tezile* (Sayda 1320; Kahire 1321; Beyrut 1981); *Tenbîhü't-tâlib ilâ ma'rifeti'l-farâz ve'l-vâcib* (Kahire 1326); *Ḥayâtü'l-Buḥârî* (Sayda 1330); *eş-Şây ve'l-ḳahve ve'd-duḥḥân* (Kahire 1320); *Şezratün mine's-sîretü'l-Muḥammediyye* (Kahire 1321); *el-Mesh'ale'l-cevrabeyn* (Dimaşk 1332); *en-Nefḫâtü'r-raḥmâniyye şerḫu metni'l-Meydâniyye fi't-tecvîd* (Dimaşk 1323); *el-Cerḥ ve't-ta'dil* (Kahire, ts.; Beyrut 1985) adlı eserleri de zikredilebilir.

BİBLİYOGRAFYA :

Serkis, *Mu'cem*, II, 1483-1486; Şekîb Arslan, "Önsöz" (Cemâleddin el-Kâsimî, *Ḳavâ'idü't-tahdîş* [nşr. Muhammed Behcet el-Baytâr] içinde), Dimaşk 1353/1935, s. 5-7; Brockelmann, *GAL Suppl.*, II, 777; Ziriklî, *el-A'lâm*, II, 135; Kehhâle, *Mu'cemü'l-mü'ellifin*, III, 157-158; XI, 220; XIII, 420; a.mlf., *el-Mustedrek*, Beyrut 1406/1985, s. 175-176; Zâfir el-Kâsimî, *Ebt: Cemâlüddin el-Kâsimî*, Dimaşk 1380/1961, s. 20-32; Enver el-Cündî, *Terâcimü'l-a'lâmi'l-mu'aşırîn fi'l-âlemi'l-İslâmî*, Kahire 1970, s. 69-78; Bilmen, *Tefsir Tarihi*, II, 773-774; Hayreddin Karaman, *İslâm Hukuk Tarihi*, İstanbul 1975, s. 211; Abdülhay el-Kettânî, *Fihrişü'l-feḥâris*, I, 299, 476-477; Nüveyhîz, *Mu'cemü'l-müfessirîn*, I, 127; Abdülkâdir Ayyâş, *Mu'cemü'l-mü'ellifîne's-Sâriyyîn fi'l-karni'l-ışrîn*, Dimaşk 1405/1985, s. 408-409; Muhammed Mutî' el-Hâfız-Nizâr Ebâza, *Târîḫü 'ulemâ'i Dimaşk*, Dimaşk 1406/1986, I, 298-311; Muhammed Abdüllatif Sâlih el-Ferfûr, *A'lâmü Dimaşk*, Dimaşk 1408/1987, s. 61-62.

ALİ TURGUT

CEMÂLEDDİN MEHMED, Karslızâde

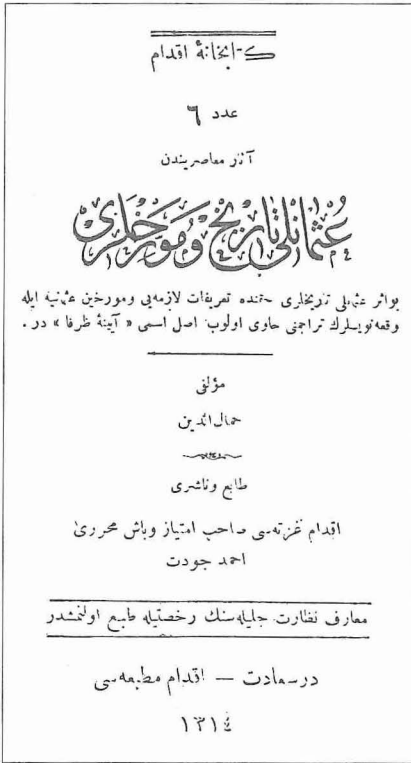
(ö. 1261/1845)

Osmanlı tarihçilerine dair
Âyine-i Zurefâ adlı eserin müellifi,
müderris ve kadı.

Süleymaniye müderrislerinden Karslı Hoca Mehmed Efendi'nin oğludur. İlmîye sınıfından yetişti, çeşitli medreselerde ve bu arada Süleymaniye Medresesi'nde müderrislik yaptı. Daha sonra kadılık mesleğine geçti ve 1837'de Selânik kadısı oldu. İki yıl sonra *Takvîm-i Vekâyi'* muahhahlığına getirildi. 1845'te Bursa kadılığına tayin edildiyse de görev yerine gitmeden İstanbul'da öldü. Mezarı Eyüp'te babasının kabri yanındadır. Şiirle de meşgul olan Cemâleddin Efendi şiirlerinde Cemâl mahlasını kullanmıştır.

Cemâleddin Efendi'nin asıl şöhreti, *Takvîm-i Vekâyi'* muahhahlığı sırasında Sultan Abdülmecid'in emriyle 1843 yılında kaleme aldığı *Âyine-i Zurefâ* adlı eserinden gelir. Bazı Osmanlı tarihçileri ve eserlerine dair olan bu risâle bir mukaddime ile üç bölümden meydana gelmektedir. Mukaddimede genellikle Kâtib Çelebi'nin *Takvîmü't-tevârîḥ*'inden iktibasla tarih ilminin konusu ve tarihten alınacak ibretlere, Osmanlılar'da Türkçe ve Farsça tarih yazıcılığının başlangıcına temas edilmiştir. Birinci bölümde belli başlı Osmanlı tarihlerinin hangi yıllar arasındaki olayları ihtiva ettiği, ikinci bölümde resmî devlet vak'anüvisi olmayan Osmanlı tarihçilerinin biyografileri ve eserleri, üçüncü bölümde ise Sahafılar Şeyhizâde Mehmed Esad Efendi'ye kadar Osmanlı şehnâmecileriyle vak'anüvisleri ele alınmıştır.

Biyografileri verilen hususi tarih yazarları şunlardır: Kemalpaşazâde, Hoca Sâdeddin, Hasan Beyzâde, Cizyedarzâde Bahâeddin, İdrîs-i Bitlisî, Ebûlfaiz Mehmed, Mehmed Muhyiddin, Celâlzâde Mustafa, Ramazanzâde Nişancı Mehmed, *Mirât-ı Kâinat* müellifi Mehmed, Karaçelebizâde Abdülaziz, Şeyhî Mehmed, Peçuyulu İbrâhim, Solakzâde Mehmed, Selânikî Mustafa, Âlî Mustafa, Müverrih Nedim Bey (Cemâleddin Mehmed'in çağdaşı) ve Câvid Ahmed Bey. Üçüncü bölümde ele alınan resmî Osmanlı tarihçileri ise (şehnâmecî ve vak'anüvis) şunlardır: Fethullah Ârifî, Hasan Hükmi, Nâimâ Mustafa, Râşid Mehmed, Küçükcelebizâde Âsim, Sâmî, Şâkir, Subhî, İzzî,

adı ebced hesabıyla telif tarihine (1259) tekabül etmektedir. *Âyîne-i Zurefâ*'ya, sadr-ı âlî mektupçularından Hâfız Ahmed Lutfî ile Râşid efendiler mensur, Seyyid Halil Fethî-i Sivâsî ise manzum birer takriz yazmışlardır. Cemâleddin Mehmed Efendi ayrıca, *Me'debetü'l-hûtân* (İstanbul 1252) adıyla sünnetçi esnafı için faydalı bir risâle de kaleme almıştır.

BİBLİYOGRAFYA :

Cemâleddin, *Osmanlı Tarih ve Müverrihleri* (*Âyîne-i Zurefâ*), İstanbul 1314, s. 4-8, 19, 39, 70-71, 73, 78, tür.yer.; Fatîh, *Tezkire*, s. 46; *Sicill-i Osmânî*, II, 83; *Osmanlı Müellifleri*, III, 42; Babinger (Üçok), s. 387-388; TCYK, s. 678-679; Ergun, *Türk Şairleri*, III, 971; Levend, *Türk Edebiyatı Tarihi*, s. 380-381; TA, X, 145; TDEA, II, 37.

ABDÜLKADİR ÖZCAN

CEMÂLEDDİN-İ SÂVÎ

(جمال الدين ساوى)

(ö. 630/1232-33)

Kalenderiyye'nin Cevlakıyye
kolumun kurucusu.

İran'da Kum-Kazvin yolu üzerinde bulunan Sâve şehrinde doğdu. *Menâkıb*'da (Hatîb-i Fârsî, s. 5) 382 (992) olarak verilen doğum tarihi gerçekte bağdaşmamaktadır. Zira eserde Cemâleddin'in aynı zamanda Bâyezîd-i Bistâmî'nin müridlerinden biri olarak gösterilmesi, bu tarihin bir hatanın veya *Menâkıb* müellifinin bu konudaki bilgisizliğinin sonucu olduğunu ortaya koymaktadır. Çünkü 382'de doğan bir kişinin 261'de (874-75) ölen Bâyezîd-i Bistâmî'ye mürid olmasına imkân yoktur. Aynı şekilde *Menâkıb*'da Cemâleddin-i Sâvî ve etrafındakiler hakkında verilen bilgiler diğer kaynaklardakilerle az çok bağdaşmakta, ancak Cemâleddin'in ölüm tarihi olarak verilen 463'ün (1070) yerini bunlarda 630 (1232-33) tarihi almaktadır (krş. Safedî, V, 292). Gerek Cemâleddin-i Sâvî gerekse onun çok yakın arkadaşı ve bir rivayete göre de şeyhi olan Osmân-ı Rûmî'nin Bâyezîd-i Bistâmî ile olan ilişkileri onlara bir şöhret kazandırma çabasının sonucu olmalıdır.

Menâkıb'da Cemâleddin-i Sâvî ile Osmân-ı Rûmî'nin tanışması diğer kaynaklardan farklı anlatılır; Osmân-ı Rûmî de Bâyezîd-i Bistâmî'ye mürid olur. Bâyezîd onu Tanrı'ya doğru yolculukta kırk bir menzilden kırkına ulaştırır. Kırk birinci menzili de Cemâleddin-i Sâvî'nin

yanında aşmasını tavsiye eder ve tarikat hırkası giydirip onu Dimaşk'a gönderir. Osman Dimaşk'ta Cemâleddin-i Sâvî ile buluşur. Bir süre birlikte kaldıktan sonra bir ara Horasan'a gider ve tekrar Dimaşk'a dönerler. Cemâleddin-i Sâvî burada Bâbüssagîr dışındaki mezarlıkta Ali evlâdından Zeyneb bint Zeynelâbidin'in türbesi civarında sadece mahrem yerleri yaprakla örtülmüş çıplak bir adam görür ve ayaklarına kapanır. Bu kişi Celâl-i Dergezî'nî'dir. Dergezî'nî ona dünyadan tamamıyla ilgisini kesmesini söyler. Bu sırada kendinden geçen Cemâleddin-i Sâvî ayıldığında vücudundaki bütün kılların döküldüğünü farkeder ve mahrem yerlerini örtmek için sahraya gider. Dönünce bir mezar kazıp içine girer. Dergezî'nî onun bu halini görünce büyük bir şeyh olduğunu anlar. Sâvî elini Dergezî'nî'nin vücudunda dolaştırır, onda da hiçbir kıl kalmaz. İkisi konuşmadan oturur ve sahradan getirdikleri otlarla yaşarlar. *el-Vâfî bi'l-vefeyât*'a göre ise (V, 292) Sâvî Osmân-ı Rûmî ile birlikte Cebelîkâsiyûn'da ibadetle meşgulken kendisinin kemale erdiğini anlayınca Dimaşk'a gelip Bâbüssagîr'deki mezarlıkta kalır. Burada bulunduğu sırada Celâl-i Dergezî'nî ile Osmân-ı Girihi gelip ve ona intisap ederler. Bu sonuncusunun, Ahmed Eflâkî'nin *Menâkıbü'l-ârifîn* adlı eserinde (II, 596) adı geçen, Ebû Bekr-i Niksârî'nin yakın arkadaşı Ömer-i Girihi olması çok muhtemeldir. Böyle bir karışıklığa, Ömer (عمر) kelimesiyle Osman kelimesinin yazılışı (عثمان) arasındaki şekil benzerliği de yol açmış olabilir. Osman Turan'ın Muhammed el-Hatîb'e ait *el-Fustâtü'l-'adâle fi kavâ'idî's-salâtana* adlı eserden naklen verdiği bilgiye göre (*Köprülül Armağanı*, s. 558 vd.) Sâvî Osmân-ı Rûmî'den ayrıldıktan sonra Bilâl-i Habeşî Mezarlığı'na çekilir. Burada Garûbed adında Şirazlı bir çocuk ona intisap eder. Bir süre sonra Muhammed-i Belhî, Ebû Bekr-i Niksârî, Muhammed-i Kurd ve Şems-i Kurd adında dört kişi onlara katılır. Bu son ikisi Mazdek dininden olup, bir süre sonra ölürlür. Kalanlardan Ebû Bekr-i Niksârî Konya'ya gelir ve buraya yerleşir.

Cemâleddin-i Sâvî'nin kaybolduğunu sanarak müridleriyle aramaya çıkan Osmân-ı Rûmî onu acayip kılıkta görünce müridlerinin yanına döner. Bu arada Belhî bilginlerinden Muhammed-i Belhî gelir; o da Sâvî ve iki arkadaşı gibi baş, kaş,

Karslızâde Cemâleddin Mehmed'in *Osmanlı Târîh ve Müverrihleri* adıyla basılan ve asıl ismi *Âyîne-i Zurefâ* olan kitabının iç kapağı (İstanbul 1314)

Şefîk Mehmed, Nişancı Abdurrahman Abdi Paşa, Rahmî, Hâkim Mehmed, Çemişzâde Mustafa Reşid, Mûsâzâde, Behcetî, Süleyman Molla, Enverî, Edîb, Nûrî Bey, Ahmed Vâsıf, Pertev Mehmed, Âmir Bey, Mütercim Âsım, Şânîzâde Atâullah ve Sahafîlar Şeyhizâde Mehmed Esad Efendi.

İkdam gazetesi sahibi Ahmed Cevdet, *Âyîne-i Zurefâ* müellifinin bıraktığı yerden son vak'anüvis Abdurrahman Şeref Bey'e kadar esere bir zeyil yazmış (s. 78-156) ve eseri bu zeyille birlikte *Osmanlı Târîh ve Müverrihleri* adıyla yayımlamıştır (İstanbul 1314). Zeyilde Esad Efendi'nin hayatı tekrar fakat daha geniş olarak ele alınmış ve ardından Recâi Mehmed, Âkîfpaşazâde Nâil Bey, Ahmed Cevdet Paşa, Ahmed Lutfî, Hayrullah Efendi, Ahmed Vefîk Paşa, Mustafa Nûrî Paşa, Mehmed Fevzi Efendi, Ahmed Midhat Efendi ve Abdurrahman Şeref Bey'in biyografileri ilâve edilmiştir. Zeyilde verilen tarih yazarlarının hayat hikâyeleri daha ayrıntılıdır.

Âyîne-i Zurefâ'nın önemi bu alanda yazılmış ilk eser olmasından gelir. Eserin